

(1182—1226)

Ідеальною постаттю людини Середньовіччя був святий чернець. Аскет. Людина, що зреклася земного задля небесного й тимчасового задля вічного.

Коли Бернарда Клервоського питали, що треба зробити, щоб вступити до заснованого ним монастиря в Клерво, він відповідав: — Якщо ви хочете ввійти сюди й жити тут, ви повинні залишити своє тіло назовні! Сюди входять лише безтілесні істоти. Душі!

Прийняти чернечий сан це й значило уподібнитись янголові. Янголи — це безтілесні істоти. Це — душі.

Ідеальна людина Середньовіччя прагнула зректись свого тіла, щоб — у самозреченні — вже тут, на землі, почати жити небесним життям душі. Досконалим життям янголів.

Такий був святий Франціск Ассізький. Звертаючись до Бога, він казав:

— О, Господи, дай, щоб не про мене дбали, але щоб я дбав про людей. Дай, щоб не мене розуміли, але щоб я розумів. Дай, щоб не мене любили, але щоб я любив.

І додавав:

— Бо хто віддається й віддає, лише той приймає. Хто сам себе втратив, той знаходить. Хто прощає, тому прощають. І хто вмирає, той воскресне для вічного життя. Амінь.

Франціск походив з Ассізі в Італії. Оливкові дерева з матовим сріблястим листям вкривають там блакитні й фіалкові горби; густий їх

аромат робить солодким і запашним тепле м'яке повітря. Світло долини Умбрії таке ж ясне й прозоро-чисте, як і скрізь у місцях, де жили святі. Барви стають тут насиченіші й лінії витончуються. В цьому світлі навіть дрібні й незначні речі переміщуються в потойбічне. Святе повітря Ассізі цілить зло, грішника наvertsає на "стежу" чеснотливості, невіруючому дарує змогу пізнати визволення, що його приносить щастя віри.

Францісків батько був багатий крамар сукном; людина важкої вдачі, суворий, скупий і пожадливий, що дбав про свій маєток, про ріст торгівлі, придбання грошей, і в синові хотів знайти для себе помічника, що так само, як і він, умів би легко й швидко, немов граючись, скидати з полиць важкі сувої краму, вмить розгорнути й згорнути сукно, сліпити очі барвами, бавити веселими жартами реготливих міських молодичок, задурити голову неотесаному селякові, не дати помітити зогниле місце, видати гірший ґатунок за кращий, з одного розмаху розкряяти широку смугу міцного баватасу або пухнастого важкого оксамиту. Змалку він при звичаював сина до праці, навчав його справи, примушував цілі дні провадити в крамниці і ввечері при світлі каганця або свічки лічити гроші: флорини, дукати, ґульдени.

Хлопця не приваблювали крамарські справи. Раз-у-раз він тікав із хати. Довгими годинами простоював десь насамоті в полі, в гаї або коло ріки, нерухомий, одірваний од усього, сповнений подиву, заглиблений у споглядання світла, фарб, звуків. У променях соняшного сяйва він бачив янголів, що сходили з неба на землю, у зоряній тиші нічного неба чув мелодію небесних сфер. Йому вчувалися голоси.

Його розшукували й приводили додому. Коли його питали, де він був, що робив, він відповідав нерішуче й непевно: "Не знаю!". Або ж, замислившись, після деяких вагань додавав: "Я молився Богові!".

Люди з презирством ставилися до цього малого на зріст худорлявого юнака. Важко було зрозуміти його нев'язку мову, його безглузді слова, його белькотання й недоречні запевнення, коли він твердив, що вміє розмовляти з птахами й розуміє, що кажуть тварини, трава, дерева й

квіти. Сонце він називав братом і вітрові, простягаючи назустріч його подуву розкриті долоні випростаних рук, казав: "Брате вітре".

Батько заприсягався, що виб'є з нього всі його дурущі. Він його бив, заводячи биття в систему виховання; бив нещадно, без жалю. Бив кулаками, лозою, палицею, всім, що траплялося під руку. Бив по голові, збивав з ніг, поваливши, бив носком черевика в живіт. Лютуючи, шалів до сказу, і його силоміць доводилося одривати від хлопця, щоб не дати забити до смерті.

Хлопець ріс знищений і заляканий. Власне, не ріс, лишаючись малим, худосилим, кволим. Юнаком він здавався ніби все ще був дитиною з дивними великими очима. Очі світилися, як кришталево чиста вода в горяному джерельному потоці.

Жадні людські очі, але випромінюваний струм синього небесного світла.

Житійна легенда виразно фіксує зародок конфлікту, колізію між батьком-крамарем, що дбає про гроші, і юнаком, сповненим самозречення, між ідеалом власности і суцільною відданістю Богові.

Оповідь про чудо легенда починає згадкою про полудень. Був полудень, спека й безмежна тиша. Ясне повітря тремтіло розтопленим сріблом. Сліпучо-біла стежка простяглася крізь оливковий гай. Курява палала, опікаючи ноги юнакові. І коли він, знеможений спекою, поглинений владою тиші, проходив повз церкву св. Дам'яна, він почув голос святого, що наказував йому поновити церкву. В мудрій простоті своїй він не подумав, що св. Дам'ян міг говорити йому про майбутнє його покликання, про величну будову вселенської церкви, що як основа духовного ладу охоплює світ і що її він мав оновити. Він певен був, що мова йде про цю малу убогу капличку в оливковому гаї.

Потайки взяв він із батькової крамниці сувій сукна й одніс на базар до Фоліньйо. Тут він продав сукно і з цими грошима пішов до монастиря. Він поклав гроші на ляду в віконці скарбничого й сказав йому, що ці гроші призначені на поновлення церковки св. Дам'яна в оливковому гаї. Але скарбник вагався прийняти гроші від юнака, бо не знав, звідки він їх узяв і що скаже на це батько. Він ще вагався, коли на монастирському дворі побачив Франціскового батька, що, розлючений, з лозиною в руці, шукав сина, щоб жорстоко покарати його за вчинену шкоду. Скупий крамар не знав, що готовий був зробити в цю мить: забити, розчавити власними руками, задушити сина.

Серце людини, що дбає за прибуток, твердіше, ніж камінь!.. Для нас це метафора, словесний образ. Та чи не треба кожную метафору сприймати буквально й кожен образ тлумачити як слово, втілене в безпосередню реальність дії? Це ми розчленовуємо матеріальне й нематеріальне, але не середньовіччя.

Легенда розповідає, що камінь був м'якший, податливіший до жалю; що мурована стіна була милосердніша, ніж суворе серце крамаря, прив'язаного до земних благ і засліпленого жадобою. В останню мить сталося чудо: стіна розступилась, утворивши нішу; охоронений Божою ласкою зник у ній святий Злодій.

Чудо потрясло крамаря. Воно зцілило його від скупости. Він з миром одпустив сина й на власні кошти відновив злиденну церковку св. Дам'яна в оливковому гаї.

На стінах монастиря змальоване це чудо: малий юнак, розлючений батько з лозиною, стіна, що розступилася, приймаючи всередину хлопчика. В монастирі можна побачити реліквії, речі, що залишилися від св. Франціска: мотуз, що ним підперізував латану свою свитину Франціск, шматок хліба, що його благословила св. Клара, а він збільшився в присутності папи, мідний ковчежець, пляшка з рештками тієї олії, що голодних років чудесно проливалася в порожній кухоль.

Франціск Ассізький був простий чернець, він не мав ніякої богословської освіти, навіть не був висвячений на священика; невеличкий чоловічок, на ріст не більший за півтора метра, виснажений і змарнілий, воїн-чернець, що, мов почесні рубці на війні, після сорокденного посту, прагнучи наподібнитись Христові, через дотик янгола, сприйняв на тілі, на боці, руках і ногах стигми. Спасителеві рани.

Він втілював у собі не аристократичний світ високошкільної теології й містики, а народну побожність, дитячу й наївну, позбавлену розумування любов до Христа.

В своїй душевній простоті він гадав, що слова Євангелії треба сприймати буквально. Саме так він зрозумів слова Спасителя про птахів небесних, що нічого не сіють, не збирають у житниці, і Господь їх годує, — життєвий ідеал, що проголошував заперечення господарства й власності. Саме його він поклав в основу своєї чернечої науки.

Не мати нічого! — така була ідеальна мета доби. Він жив жебрацтвом. У смиренній покорі, з ясною радістю серця він ішов од дверей до дверей. В ім'я Христове випрошував шматок щоденного хліба.

Жебрання не навчає людину гордості. В св. Письмі сказано молитися за тих, що проганяють вас. Коли його гнали, він молився за жорстокосердих. Коли йому казали "Бог дасть", він одходив, просявши, що його обдарували обіцянкою небесних благ. Яке безглуздя! Але чи не безглуздя — людський розум перед лицем Божої істини?

Його самозречення було радісне, жебракування сповнене доброзичливої приязні. Легкий був його сміх. Бідність свою він називав святою. "Якщо ти хочеш прилучитись до злидаря Христа, розподіли між злидарями все те, що ти маєш! Христос — злидар". Усе шанобство своє св. Франціск поклав у тому, щоб стати найбіднішим з усіх людей. Його потрясло, коли одного разу він зустрів людину, що була злиденніша за нього.

Сіль коштувала за тих часів дорого, її було мало, вона була рідка й малоприступна. Бідні люди присолювали собі їжу попелом. Але він благословляє все. "Сестра зола цнотлива!" — казав він, посипаючи попелом шматок випроханого хліба.

В гіркому він учився знаходити солодке, в твердому м'яке, в суворому ніжність, у нестачі багатство, у злиднях достаток. Хрест він огортав трояндами. Люди з огидою тікали від прокажених; він іде їм назустріч, обіймає їх і цілує. І все це робить тому, що його сповнювала любов до Христа. "Син чоловічий не має місця, де він міг би голову свою прихилити!". Це був для нього зразок.

Наш час прагне ситости, Середньовіччя прагнуло голоду. Нас лякає погроза голоду, Середньовіччя зводило голод у норму життєвої поведінки. Франціск Ассізький приймав голод як дар визволення. Піст звільняє людину від тягара тіла, приносить людині почуття безважності. Франціск постив, бо "важко, — казав він, — задовольнити потреби тіла без того, щоб не служити при цьому примхам змисловости!".

Він не носив м'якого вбрання, ніколи не спав на пір'яних подушках. "Брат осел", — казав він про своє тіло. — "Треба на нього накладати важкий тягар, часто його бити й давати йому якнайменше їсти. З усією суворістю треба ставитися до себе й з усією любов'ю й вибачливістю до ближніх".

Ченців він застерігав від суєтності й балакучости в церковних казаннях. Тиха молитва й мовчазна самота найближче приводять людину до Бога. "Будьте терплячі в смутку, не сонливі в молитві, ретельні в праці, скромні в розмовах, поважні в поведінці, вдячні за добро, що вам зроблять. За все це вам уготоване царство небесне!".